

Розглянута необхідність використання ілюстрацій у підручниках з англійської мови для майбутніх учителів іноземної мови. Автор доводить, що відсутність досвіду роботи з ілюстраціями у майбутніх вчителів іноземної мови може знизити рівень їх професійної підготовки.

Розглянуто можливості використання ілюстрацій у підручниках з іноземної мови для закладів вищої педагогічної освіти, зроблено висновок, що їх можливо і потрібно використовувати.

Рассмотрена необходимость использования иллюстраций в учебниках по английскому языку для будущих учителей иностранного языка. Автор доказывает, что отсутствие опыта работы с иллюстрациями у будущих учителей иностранного языка может снизить уровень их профессиональной подготовки.

Рассмотрены возможности использования иллюстраций в учебниках по иностранному языку для высших учебных заведений, сделан вывод, что их можно и нужно использовать.

The necessity of illustrations' use for English textbooks for the future teachers of foreign language is examined in the article. The author states the idea that the absence of an operational experience with illustrations can lower the level of professional training of future foreign language teachers, can make impossible their further effective work with illustrations at school.

The author considers the opportunities of illustrations' usage in the textbooks for foreign language teaching in higher pedagogical educational establishments and comes to a conclusion, that it is possible and necessary to use them.

ВИКОРИСТАННЯ ІЛЮСТРАЦІЙ У ПІДРУЧНИКАХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ю. С. Сtirкіна

Брак ілюстрацій у підручниках вишу – це відсутність необхідності? Чи відсутність можливості? Відсутність здорового глузду чи елементарний брак коштів? Спілкування з ким ви запам'ятаєте краще – з тьмяною сторінкою чи із людським зображенням? Доведено, що можливість запам'ятати кольорову фотокартку майже у два рази вище у порівнянні із здатністю зберегти у пам'яті чорно-білу.

Розважальні журнали для дорослих, що коштують близько 1/10 середньої заробітної платні і читаються протягом години, містять яскраві зображення. Підручники, за якими студенти навчаються п'ять років, не мають ілюстрацій – невже це менш важливо для системи освіти і всього суспільства?

Проблема негативного ставлення до ілюстрацій у підручниках з іноземної мови для студентів вишу: причини і наслідки

Студенти вищих навчальних закладів педагогічного спрямування, набувши позитивного досвіду роботи з ілюстративним матеріалом, зможуть ефективно впроваджувати його у професійній діяльності вчителів іноземної мови. Проте доволі часто самі викладачі ВНЗ стверджують, що ілюстрації у підручниках з англійської мови у вищих навчальних закладах не лише не потрібні, а й шкідливі, оскільки відволікають увагу студентів від змісту. Начебто оволодіння мовою, її нормами є найбільш ефективним, коли той, кого навчають, працює власне із текстом. Метод, який вони захищають, називається граматики-перекладним. Він є взірцем догматики, оскільки, ігноруючи наочні методи навчання, не може повністю забезпечити розвиток навичок говоріння та аудіювання. Аудіовізуальний тип сприйняття має більшість дорослих людей (близько 80 %). Уся інформація надходить до цього типу людей у вигляді яскравих картин, зорових образів. Розповіда-

ючи щось, ці люди часто жестикулюють, ніби малюючи в повітрі уявні образи, у розмові часто користуються фразами: "Ой, подивіться...", "Давайте уявимо...", "Я чітко бачу, що...", "Рішення вже вимальовується..." У момент згадування – дивляться немов би прямо перед собою, нагору, уліво нагору або вправо нагору. У цьому випадку найефективнішими методами для навчання будуть наочно-образні методи.

Сьогодні проблемі наочності при навчанні іншомовному спілкуванню, на нашу думку, приділяється недостатньо уваги. Аналіз існуючих підручників і навчальних посібників з англійської мови доводить, що ілюстраціям, схемам і графікам у них або відведене досить скромне місце, або вони зовсім відсутні. Таким чином, роль візуального компонента інформаційного ряду практично ігнорується. Розділяючи точку зору методиста І. М. Бермана [1, с. 35], ми вважаємо, що такий підхід ґрунтується на невірному, однобічному розумінні суті наочного навчання, при якому сприймаються тільки зовнішні ознаки предметів і явищ. Проте, як жоден інший предмет, іноземна мова потребує різноманітних, сучасних, якісно ілюстрованих підручників.

Відмова від використання ілюстрацій у підручниках для студентів ВНЗ може бути також пояснена перевагою на даному етапі навчання інформативних текстів, читання яких начебто не потребує наочного підкріплення. Однак, по-перше, фахівці зауважують, що спеціалізовані тексти не сприяють ані розвитку зв'язного усного і писемного мовлення, ані розгалуженню словникового запасу учнів, оскільки спеціалізована лексика без емоційного наповнення запам'ятовується не стійко. Натомість студенти, які вивчають мову за художніми текстами, з легкістю здатні оволодіти самостійно будь-яким стилем мовлення. По-друге, ми вважаємо, що в ході навчання студентів іншомовному читанню й спілкуванню застосування ілюстративного матеріалу доцільне й методично виправдане. Наочне подання інформації у вигляді графіків, фотографій, моделей систем і процесів емоційно сильніше впливає на людину, ніж текстове, оскільки сприяє поліпшенню розуміння й запам'ятовування описаних предметів, явищ і процесів. Використання ілюстрацій в підручнику для дорослих повинно базуватися на створенні образотворчими засобами предметних опор і проблемних ситуацій, що сприяють виникненню інтересу й підвищенню мотивації, у результаті чого довільна увага переходить у більш продуктивну післядовільну. Говорячи про необхідні умови іншомовної розумової діяльності, О. О. Леонтьєв під-

креслював, що справжнє мислення, тобто діяльність людини з рішення завдань, завжди спирається на допоміжні прийоми та знаряддя – схеми, плани, зорове подання образних картин [6, с. 97]. Доцільність використання ілюстративного матеріалу при навчанні фахівців читанню іноземного тексту з метою отримання інформації й усної іноземної мови у рамках професійної комунікації також підтверджується теорією породження мови Н. І. Жинкіна й поетапного формування розумових дій П. Я. Гальперіна [2, с. 19].

Необхідно також наголосити на тому факті, що відсутність ілюстрацій у підручниках з англійської мови не забезпечує майбутніх вчителів англійської мови необхідними прийомами та методами роботи з ілюстративним матеріалом у школі і негативно впливає на якість професійної освіти майбутніх педагогічних працівників у цілому. Крім того, негативне ставлення до ілюстрованих підручників викладачі мимовільно, несвідомо, передають у спадок студентам. Сучасні методи роботи з ілюстраціями дуже варіативні, комплексні, потребують не лише теоретичного, а й практичного засвоєння – шляхом системного використання на практиці. Отже, для предметів гуманітарного циклу, особливо у початковій школі, зображення підручника або навчального посібника мають велике виховне і навчальне значення, вони формують емоційно-ціннісне ставлення до об'єкта вивчення, мотивують пізнавальну активність учнів. Чи може бути вивчення мови виключно наукою про мову? Адже мова не предмет чи явище – це друга сигнальна система, вивчення якої неможливо у культурному вакуумі.

Твердження, що ілюстрації шкодять навчанню студентів, є доволі стійким переконанням більшості викладачів англійської мови, що працюють в інститутах та університетах. Якщо необхідність ілюстрацій у підручниках вищу з інших предметів (предмети математичного, біологічного циклів) не викликає заперечень, то саме іноземні мови чомусь вважаються такими, що не потребують унаочнення у вигляді ілюстрацій. Цікаво, що при цьому відео- та аудіосупровід, комп'ютерні програми та презентації, безперечно, входять до переліку вельми необхідних новітніх технологій, що застосовуються у викладанні іноземних мов та інших предметів цього циклу (країнознавство, історія мови, англійська література тощо). Але чим завинили ілюстрації підручників з іноземної мови до проблемних ситуацій, художніх текстів, численні кросворди, кращі зразки мистецьких творів, культурологічні реалії, видатні особистості? На нашу думку, істина, як завжди, знахо-

диться посередині. Є знання, які потребують не швидкого перегляду на занятті в інституті, а ретельної обробки, усвідомлення, осмислення вдома, у зручній для цього позі, у будь-який зручний для студента час.

Варіативність вітчизняних УНМК з англійської мови для студентів педагогічних і філологічних факультетів

Негативне ставлення до ілюстрацій заслуговує на ретельний аналіз, оскільки, на наш погляд, така думка зумовлена дуже обмеженим вибором УНМК для вищих навчальних закладів. Викладання англійської мови на достатньому рівні у педагогічних та філологічних університетах забезпечує 5-ти рівневий російськомовний підручник за редакцією проф. В. Д. Аракіна, який часто обирають основним засобом навчання. Окресливши вимоги до сучасного підручника, мусимо зазначити, що більшість з них у вищезгаданому підручнику на сучасний момент не виконується. Ми у жодному разі не намагаємось спростувати той факт, що підручник за редакцією проф. В. Д. Аракіна містить дуже багато цінних матеріалів з лінгвокраїнознавства, методики викладання англійської мови, морфології, синтаксису, фонетики, стилістики, лексикології, зарубіжної літератури, хоча це, безперечно, дублює інформацію, яку студенти отримують на інших теоретичних курсах. Підручники для 4-го та 5-го курсів з англійської мови містять багаті добірки професійно-педагогічних завдань, викладацького матеріалу, передбачають рольові ігри, диспути, дискусії, вправи на згортання та розгортання інформації, різноманітні вправи комунікативного, творчого характеру. Четверта частина підручника містить методичні рекомендації студентам для написання письмових робіт, професійні рекомендації для проведення мікроуроків. Багато й цікавою є добірка оригінальних текстів англійської класики. Автори підручника у свій час зробили велику й корисну роботу, проаналізувавши багато англійської методичної літератури ("A Practical English Grammar for Foreign Students" by A. J. Thompson, "A Course of English Pronunciation" by J. D. O'Connor та ін.), датованої 1963 – 1979 роками. Уривки з періодичних видань також підібрані доречно, але найсучасніші з них датуються 1982 роком. Автору статті особливо подобається п'ята частина підручника, оскільки вона містить проблемні завдання з професійної діяльності майбутніх учителів англійської мови: insight into profession – матеріали для бесід на професійні теми з методико-педагогічним і лінгвістичним напрямом.

Описані проблемні ситуації, що можуть бути використані для навчання мови, охарактеризовані новітні підходи до навчання англійської мови. Щоправда, зовсім інше уявлення матиме про новітні розробки методистів з іноземної мови той студент і вчитель, який, перфектно знаючи англійську, прочитає сучасний підручник з методики або ознайомиться з останніми європейськими публікаціями. Майбутні вчителі англійської мови, на нашу думку, заслуговують на те, щоб навчатися за автентичними сучасними підручниками з методики викладання іноземної мови.

Не маючи на меті перелічення недоліків цього підручника, скажемо тільки, що він не лише не містить ілюстрацій, але й не має жодного аудіовізуального (принаймні, доступного викладачам і студентам) супроводу. Саме тому вітчизняні підручники – це книги про мову, а зарубіжні – книги про багатокольоровий світ, написані мовою, що вивчається. Тому студенти інших країн практично не відчують мовний бар'єр, як наші співвітчизники, котрі вчили напам'ять чисельні таблиці висловів, виразів, слів, дієслів, намагаючись штучно вжити їх у штучно створеному діалозі або ситуації. Підсумовуючи, маємо сказати, що можна вчити "англійську по Аракіну", а можна дійсно вивчити англійську. Робота за підручником В. Д. Аракіна нагадує шлюб без кохання, де на першому місці – безнадійне почуття обов'язку. Проте, на жаль, іншого варіативного підручника подібної якості у вітчизняній методиці на даний момент не існує.

Закордонні підручники з навчання англійської: вдале поєднання лексичного і граматичного матеріалу з ілюстративно-методичними техніками

Чи не краще знають англійську в Оксфорді, де видаються підручники належного рівня? Закордонні посібники одержали широке поширення через наявність певних якостей: комунікативного характеру навчання, відповідності міжнародним стандартам, орієнтування на певну вікову групу учнів. Супровід аудіо- і відеоматеріалами допомагає ефективно вирішувати проблеми постановки гарної мови. Ці підручники також мають чітку систему, повний опис технології навчання в методичних порадиниках і, нарешті, прекрасну поліграфію й одночасне видання всіх компонентів. Але варто звернути пильну увагу на адекватну адаптацію закордонних навчальних матеріалів з іноземної мови, оскільки систематичне використання закордонних посібників виявило ряд проблем. По-перше, вони видаються без врахування національних освіт-

ніх стандартів, часу навчання, типів навчальних закладів. По-друге, поділ матеріалів за віковою ознакою не завжди відповідає вітчизняним поняттям періодизації освіти. Так, закордонні матеріали для учнів студентського віку й дорослих можна використовувати тільки з 16-17 років. По-третє, наступність між матеріалами визначається не за віковою ознакою, а за рівнями володіння мовою. Рівень володіння англійською визначається по тому, наскільки учень наближається у своєму мовному поведженні до носія мови. Сама по собі ця думка не викликає заперечення, але відрізняється від вітчизняного підходу до періодизації навчання. По-четверте, українські викладачі ігнорують наявність різних компонентів посібників. Дж. Хармер, автор підручників з методики викладання іноземної мови, голова видавництва журналу "Modern English Teacher", наводить таку характеристику сучасного підручника: по-перше, він має привабливий зовнішній вигляд, містить велику кількість наочності (сучасний підручник – це витвір мистецтва, результат роботи дизайнерів і художників): фотокартки, картини, розташування тексту, по-друге, йому властива наявність великої кількості альтернативних завдань, додаткового матеріалу (книга для вчителів), він містить адреси інтернет-сайтів, підручники для роботи з відео- та аудіозаписами, CD-диски, художню літературу для домашнього читання, по-третє, до нього додається робочий зошит. Відсутність хоча б одного з компонентів істотно порушує концепцію УНМК і знижує ефективність його використання [9, с. 14].

З іншого боку, відмова від закордонних посібників обмежує доступ наших викладачів і учнів до міжнародної практики навчання. У зв'язку із цим гостро виникла проблема адаптації закордонних методик для потреб українських учителів, для навчальних закладів різного типу, оскільки, по-перше, робота із закордонними УНМК вимагає від учителя повної орієнтації у закладеній в цей УНМК та всі його компоненти методичній концепції; по-друге, потрібне дотримання оптимального співвідношення вітчизняного підручника із закордонним; по-третє, використання закордонного підручника не повинне зводитися лише до запозичення вже готових матеріалів, необхідне врахування вітчизняних особливостей навчання. Але абсолютно зрозуміло, що без інтеграції й адаптації закордонних підручників з англійської мови неможливе створення єдиного освітнього простору й знаходження свого місця в контексті загальноєвропейської культури.

Серед закордонних матеріалів фігурують як новітні і науково обґрунтовані

п'ятирівневі підручники "Headway", видані в Оксфорді (нагадаємо, він входить до десятки найкращих університетів планети). Вони є цілісними учбово-методичними комплектами, й у них передбачені всі необхідні компоненти: книга для учнів, книга для вчителя, робочий зошит з ключами до вправ, збірник тестів та контрольних робіт (з ключами та оцінюванням за 100-бальною системою), аудіо- та відеозабезпечення. Всі відібрані текстові матеріали написані живою сучасною англійською мовою, не мають зайвої повчальності, вони захоплюють, здатні викликати подив та зацікавленість студентів, розвивати їх пізнавальну активність, творчу пошукову діяльність. Давньогрецький філософ Платон говорив, що подив – мати будь-якої науки. Відомий американський психолог та педагог Дж. Дьюї писав: "Допитливий розум постійно досліджує, шукаючи матеріалу для думки. Прагнення до досвіду, до нових і різноманітних стосунків зі світом зустрічається лише там, де зустрічається подив. Така допитливість є єдино вірною гарантією отримання первісних фактів, на яких повинен ґрунтуватися висновок" [4, с. 57].

Крім того, "Headway" водночас працює як засіб навчання методиці викладання іноземної мови: він готує майбутніх учителів англійської мови до роботи з подібними Оксфордськими курсами для наймолодших ("Stepping Stones", "Fanfare", "Projects"). Для цих підручників характерна чітка рубрикація, помітні сигнальні позначення. У підручнику використовуються різні види ілюстрованого матеріалу, що підвищує мотивацію, підсилюється ефект ситуативності. Дуже широко представлений автентичний матеріал: афіші, оголошення, схеми метро, мапи, газети, фотокартки реальних осіб. Ілюстрації роблять виклад матеріалу наочним, часом доповнюють або заміняють частини тексту. Велика увага приділяється використанню кольорів. Вони відіграють роль додаткового орієнтування для виділення тимчасових форм дієслів, лексичного матеріалу, заголовків, рамок. Цілеспрямоване введення кольору як засобу акцентування допомагає учням у роботі з підручником.

**The eye – it cannot choose but see:
we cannot bid the ear be still;
Our bodies feel, where'er they be,
against or with our will* (William
Wordsworth).**

Чому проблему браку ілюстративного матеріалу у підручниках ВНЗ потрібно вирішувати негайно? У поетичній формі на це питання дав відповідь англійський

* Дослівний переклад з англійської: Око не має вибору - воно бачить; ми не можемо наказати вухові не чути; наше тіло відчуває все, що відбувається навколо - з нашого дозволу, чи без (Вільям Вордсворт).

поет У. Вордсворт. Ми спробуємо зробити це прозовим текстом. У більшості людей інтелектуальна допитливість з віком слабшає. Завдання викладача – розбудити цікавість студента, вже дорослої людини, чому сприяє не лише зміст, а й естетичне оформлення підручника. Тому дивує стійке переконання викладачів у тому, що апелювати потрібно виключно до свідомого, абсолютно не враховуючи підсвідомість людини, навіть якщо вона за віковими рамками є дорослою. Яким чином впливає на підсвідомість сіре, тьмяне оформлення підручника, невиразні, "безособові" тексти? Адже далеко не всі студенти мають достатньо розвинуте наочно-образне мислення, щоб "оживити" у свідомості поняття та образи. Великий педагог Я. А. Коменський так обґрунтовував основне правило дидактики – принцип наочності: "...Корисно усе, що тільки можна надати для сприйняття почуттями... Якщо які-небудь предмети відразу можна сприймати декількома органами відчуттів – нехай вони відразу схоплюються декількома органами відчуттів" [5, с. 109]. Ілюстрація саме дозволяє це зробити.

Загальновідомо, що навіть дорослі у своїх кращих якостях сприйняття світу залишаються дітьми. Слова Ф. Бэкона, що ми повинні стати як маленькі діти, щоб увійти в царство науки, нагадують про відкритий розум і гнучкий інтерес дитинства, і про ту легкість, з якою губляться ці якості. Звертайтесь до дитини, що є у кожній дорослій людині, має бути одним з незаперечних правил андрагогіки. Саме це пропагував відомий педагог, психолог та викладач Г. Лозанов. Одним із основних принципів навчання дорослих є інфантилізація – установлення природної обстановки довіри, коли той, кого навчають, довіряє себе викладачеві, наближення до свідомості дитини, яка абсолютно відкрита до нового, відкриває світ у грі [7, с. 11]. Розумова шкода, що виникла від поділу роботи й гри, результату й процесу, знайшла відображення у прислів'ї: "All work and no play makes Jack a dull boy"**. "Бути грайливим і серйозним водночас можливо, і це визначає ідеальний розумовий стан. Відсутність догматизму й забобонів, присутність розумової допитливості й гнучкості проявляються у вільній грі розуму на певну тему. Гра розуму є воля розуму, віра в силу думки захистити свою недоторканність без зовнішніх підтримок і обмежень. Отже, вільна гра розуму має на увазі серйозність, серйозний розвиток предмета. Вона не сумісна з недбалістю або швид-

кістю, тому що вимагає точної реєстрації кожного досягнутого результату, щоб кожним висновком можна було згодом скористатися" [4, с. 99]. Особливо серйозне ставлення до творчості у сполученні з різними видами практичної, прикладної діяльності властиве найкращим майстрам андрагогіки, оскільки те, що в дитини є природним видом діяльності, який і сприяє швидкому розумовому зростанню за велими невеликий період, у дорослому віці втрачається і потребує особливої уваги, розв'язку, підтримки.

Крім того, вплив ілюстрацій на підсвідомість полягає і у двоплановості при введенні нового матеріалу: кожне слово, що несе самостійне змістове навантаження, супроводжується відповідною інтонацією, жестом, мімікою, формує віру у здійснення завдань навчання, сприяє позитивному емоційному стану за рахунок естетичних і комфортних умов, культивує думки про величезні можливості інтелекту тих, кого навчають, стимулює швидке просування вперед у вивченні дисципліни, допомагає "зануренню" у навчальну дисципліну, концентрованому вивченню матеріалу.

Можна поставити логічне запитання – що ж ілюструвати у підручнику англійської мови для студентів ВНЗ? Фразеологізми, уривки з художнього тексту, життєві ситуації, діалоги – все це, на нашу думку, можна і потрібно супроводжувати ілюстраціями. Що, до речі, і роблять викладачі, які підходять до роботи неформально, постійно витрачаючи свій вільний час на пошуки різноманітного додаткового ілюстративного матеріалу. При засвоєнні мовного матеріалу ілюстрація моделює необхідний образотворчий контекст, типову реальну обстановку, характерну для вживання фразеологічного виразу. В опорі на таку образотворчу ситуацію семантизація мовної одиниці, її запам'ятовування й формування навички вживання відбуваються значно ефективніше.

Висновки

1. Сучасна методика викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах не тільки не заперечує можливості використання ілюстрацій, а й намагається довести їх позитивний вплив на навчання. Впливаючи на органи відчуттів, засоби наочності забезпечують більш повне подання образу або поняття, що сприяє міцнішому засвоєнню матеріалу. Засоби наочності також розвивають у студентів емоційно-оцінювальне ставлення до здобування знань, що дозволяє полегши-

** Дослівний переклад з англійської: Сама робота без гри перетворює людину на дурника.

ти процес їхнього засвоєння, підтримують довільну увагу.

2. Реалізуючи методи та прийоми роботи з ілюстративним матеріалом сьогодення на заняттях з англійської мови в університеті, ми якнайкраще підготуємо студентів, майбутніх вчителів іноземної мови, до роботи з зображеннями у шкільних підручниках. Майбутні вчителі повинні чітко усвідомлювати, що навчальне середовище має створюватись з наочного подання інформації, бажано в кольорі, що дозволяє збільшити репрезентативну цінність, оскільки ілюстрація є потужним засобом емоційного впливу на учня.

3. Суперечки з приводу існування необхідності таких ілюстрацій спричинені банальним браком фізичних можливостей (відсутність якісно ілюстрованих вітчизняних підручників) або обмеженим розумінням функції ілюстрування, при якому роль ілюстрації зводиться або до предметної опори при засвоєнні лексики з конкретним значенням, або до створення простої предметної комунікації, елементи якої потрібно позначити іноземними словами, що для студентів старших курсів є завданням досить примітивним.

4. Відсутність ілюстрацій у підручниках – закономірний результат формального, граматико-перекладного підходу до викладання іноземних мов, який з 20-х років ХХ ст. панував на теренах СРСР. Йому також завдячуємо псевдонауковим стилем, яким у більшості і зараз пишуться підручники – від складного до простого, а не навпаки.

5. Широке розповсюдження новітніх комп'ютерних технологій ніколи не зможе повністю замінити "добрий старий" якісно ілюстрований підручник, який можна читати годинами, будь-де, будь-коли.

Організація ілюстративного матеріалу для навчання іноземній мові у вищій педагогічній школі є однією з найбільш складних і найменш розроблених проблем оформлення підручника. Ілюстрування підручників вишу у вітчизняній методиці фактично не досліджується і потребує уваги як ілюстраторів, так і науковців, і викладачів-практиків, оскільки брак системної роботи з ілюстративним матеріалом у виші призводить до відсутності вміння і бажання майбутніх вчителів надалі працювати із зображеннями у ланці середньої школи. Зроблена автором спроба аналізу підходів до цієї проблеми, безперечно, є недосконалою, оскільки жанр статті не дозволяє достатньо повно охарактеризувати існуючі на даний момент в Україні та за кордоном УНМК вищих навчальних закладів, але у подальшій роботі маємо сподівання більш повно дослідити можливість ілюстрування під-

ручників для тих, хто вивчає мову на рівні "Advanced", а також можливості ілюстрування підручників професійної англійської для вчителів та викладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берман И. М. *Очерки методики обучения чтению на иностранном языке* / И. М. Берман, В. А. Бухбиндер. – К. : Вища школа. – 1977. – 175 с.
2. Гальперин П. Я. *Развитие исследований по формированию умственных действий* / П. Я. Гальперин // *Психологическая наука в СССР*. – М. : Изд-во АПН РСФСР. – 1959. – Т. 1. – С. 12–67.
3. Григорьева В. Г. *Методическое обеспечение как фактор повышения качества обучения иностранному языку* / В. Г. Григорьева, В. И. Трошкина // *Самарская государственная академия культуры и искусств* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.acis.vis.ru/8/4/1_4/2.htm.
4. Дьюи Дж. *Психология и педагогика мышления* / Дж. Дьюи / Пер. с англ. Н. М. Никольской. – М. : Совершенство, 1997. – 208 с.
5. Коменский Я. А. *Избранные педагогические сочинения* / Я. А. Коменский. – М. : Госпедиздат Мин. Просвещения РСФСР, 1955. – 665 с.
6. Леонтьев А. А. *Язык, речь, речевая деятельность* / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
7. Лозанов Г. *Суггестопедия при обучении иностранным языкам* / Г. Лозанов // *Методы интенсивного обучения иностранным языкам*. – Вып. 1. – М., 1973. – С. 9–17.
8. Сафонова Е. В. *Использование современных информационных технологий, наглядности и технических средств обучения на уроках информатики* / Е. В. Сафонова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rusedu.info/Article865.html>.
9. Harmer Jeremy *Coursebooks. A human, cultural and linguistic disaster? The roaring in the chimney* / Jeremy Harmer, Scott Thornbury & Luke Meddings // *Modern English Teacher*. – July 2001. – Volume 10. – Number 3. – P. 5–15.

Стаття надійшла в редакцію 2.11.2010 ■